

Mîrektiya Kêsanê

The Emirate of Kesan

Hanifi TAŞKIN

Hanifi TAŞKIN | ORCID: 0000-0002-0354-0403 | hnftskn@hotmail.com

Expert Teacher, Van, Türkiye

Citation:

Taşkın, H. (2024). Mîrektiya Kêsanê. *Nubihar Akademî* 21, 61-88.

DOI: 10.55253/2024.nubihar.1387589

Submission Date	07.11.2023
Acceptance Date	11.06.2024
Publication Date	30.07.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Puxte

Gelek mîrekiyên kurdan hene ku gelek bi hêz temendar bûne. Ji wan yek Mîrekiya Bitlîsê ye ku 760 salî desthilatdar bûye. Mîrekiyan Cizîrê û Hekariyê jî bi nav û deng bûne. Bi navê beglik û mîrek wekî Miks, Hîzan Mehîmûdî û wekî din jî hebûne. Lêbelê Mîrekiya Kêsanê heta niha nehatiye naskirin. Xebat li ser vê Mîrekiyê nehatine kirin. Me jî xebatek li ser vê mijarê hem di qadê da hem jî di çavkaniyan da kir. Bi alîkriya rêberên herêmê em çûne Sunbanê. Me yek ji endamên wê mîrmalbatê ku Cemîl Begê ye tesbît kir û agahiyên pêwîst jê wergirtin. Çi ku li ser erdnigariya vê binemala mîrekiyê bi hûrgilî yan xebat nehatine kirin, yan jî ji aliyê çand, huner, dîrok û erdkolojîyê ve kêm xebatên zanistî çêbûne. Lewra hê jî gelek cih hene ku li ser herêmeke din tîn hesabandin, yan jî nayêne naskirin; lê di nav gel da bi navekî cuda tîne binavkirin. Ew herêm yan jî şaxên malmîrekan tam nehatine tesbîtirin. Zemanê berê, serdema navîn rêveberiya herêma Kurdistanê ji aliyê axa, mîr û begên kurdan ve hatiye îdarekirin. Yek ji wan jî Mîrekiya/Beglika Kêsanê ye. Ev Mîrekiya han, ji dema şerê Ulama û Şeref Xanê Bitlîsî bi şûn ve ava bûye û heta dema Murad Begê Kêsanî dewam kiriye. Desthilatdariya Osmanî ew rûxandiye. Mîrekên Kêsanê herçiqas nêzê 250 û 300 sal ev herêm îdare kirine jî dîroka medreseya wê digihîje heta 383 salan berê. Ev herêma ku em ê li serê bixebitin, navenda Mîrekiyê Kêsanê û Keleha Sunbanê derdora 60-70ê gundî nav xwe da dihevíne. Em ê behsa Keleha Mîran, Medreseya 'Ebdullah Beg, dêr û camiyên wan bikin. Herweha dê jiyana Fileh û Musulmanên ku wê hingê çawa bi awayekî bidalet bi hev ra mi'amele kirine bibe mijara lêkolînê. Dê şopa çîrok û serpêhatiya vê mîrekiya ku wekî sancaqekê bûye cihê gerandin û nivîstekên medrese û kélîkên têkildarî Begên Kêsanê bihên vekolan.

Peyvên Sereke

Mîrekiya Kêsanê, Medreseya Ebdullah Beg, Dêrên Kêsanê, Keleha Sunbanê, Mîrên Kêsanê.

Abstract

There are many Kurdish principalities. Many of them have aged vigorously. As the Principality of Bitlis, it has been in power for 760 years. Some of them have become famous as the Emirates of Cizir and Hakkari. There were names of nobles and princes such as Miks, Hizan Mahmudi and others. However, the Emirate of Kesan has not been recognized until now. No work has been done on this property. That's why we also worked on this topic. We have identified this issue. He investigated this issue both in the field and in the sources. We went to Sunban under the guidances. We interviewed with Cemil Beg, one of that family, and got information from him. What has not been done in detail on the geography of the Kurds. For this reason, there have been few scientific works in terms of culture, art, history and geology. There are still many places that are considered to be in another area, or are not recognized; but they are called by a different name among the people. Those regions or branches of the estates have not been identified exactly. In the past, in the middle ages, the administration of the Kurdistan region was managed by the Kurdish lords, princes and begs. One of them is the Emirate of Kesan. This inheritance has been established since the time of Ulama and Sharef Khan of Bitlisi and it was destroyed again by the hands of Ottomans until the time of Murad Beg Kesani. Although the Emir/Begs of Kesan ruled this area for about 250 to 300 years, the history of its madrasa dates back to 383 years ago. This area that we work on includes the center of Kesan and the Sunban castle from 60 to 70 villages. We give information about the castle of the princes, Madrasa of Abdullah Beg and all the churches and mosques there. We also provide information about the lives of Muslims and how they treated each other fairly. Lastly, give information on the story and experience of this principality/sanjaq of Kesan.

Keywords

The Emirate of Kesan, Madrasa of Abdullah Beg, Church of Kêsan, Sunban, Bitlis.

Destpêk

Mîrektiya Kêsanê di nav sêkoşeya Kawaş Tetwan û Hîzanê de cih digre. Di 2022yan de min biryar da ku ez li ser vê Mîrekiyê lêkolînekî bikim. Min û Seydayê xwe, me ziyaretiya heremê kir. Ev herema Kurdistanê dema xilafeta Hezretî Umer bi serdariya İyaz bi Xenem ji kubarê eshaban Se'dê kurê Zeyd, Muazê kurê Cebel di salê 17 û 18 K. tên, der û dorê Heleb û Diyarbekirê digirin. Qulp, Bitlîs, Hîzan, Westan û Colemêr ta Xoy Salmas bi sulhê dînê Islamê pajirandine. Ji bilî Kelatê/Xelatê Xelat piştî şerekî giran birek keşf û keramet teslîme Îslamê bûne. (Ibn-i Nuh 38,39)

Piştî dawîlêhatina dewleta Ebbasiyan, ji sedsala XIII-em bi şûn da li nav kurdan gelek mîrektî ava bûne ku ev mîrektî heta bi nîveka sedsala XIX-em li ser pêyan mane. Jêdera herî kevin û esasî ya dîroka van mîrektiyan *Şerefnameya Şerefxanê Bedlîsî* ye. Bedlîsî di berhema xwe ya navborî da cih daye mîrekiyên esasî yê ku di serdema wî da li ser pêyan bûn. Mîrektiya Bedlîsê, mîrektiya Botan, mîrektiya Hekariyê, mîrektiya Amêdiyê, mîrektiya Miksê, mîrektiya Hîzanê, mîrektiya Mirdasiyan û mîrektiya Erdelanê hin ji mîrekiyên sereke ne ku di vê pirtûkê da behsa wan hatiye kirin. Di pey mirina Şerefxanê Bedlîsî da geşedanên curbicur di dîroka mîrektiyan da çêbûne; bes mixabin derheqê wê serdemê da jêderên esasî yê li ser dîroka mîrektiyan a serdema piştra li ber destê me kê in. Herçiqas Mela Mehmûdê Baîzîdî di vê biwarê da bi navê *Tewarîxê Cedîdê Kurdistan* kitêbek nivîsiye jî, mixabin ew bi awayekî tekûz negihîştîye roja me.

Mîrektiyeke ku di serdema piştî Şerefxanî da xuyanî bûye derketiye ser qada dîrokê mîrektiya Kêsanê ye. Heta niha xebateke ku li ser vê mîrekiyê hatibe kirin bi destê me neketiye. Ji ber vê yekê me jî xebatek li ser vê babetê kir. Li ser vê mijarê hem di qadê da hem jî di çavkaniyan da vekolîn kir û em çûne herêma Sunbanê. Me yek ji wê mîrmalbatê bi Cemîl Begê ra hevdiştin çê kir û agahî jê wergirtin.

Navê Sunbanê zêde nehatiye bihîstin. Sunban gundek e, berê girêdayê bi navçeya Hîzanê ve bûye; niha jî girêdayê bi navçeya Tetwana bajarê Bitlîsê ve ye.¹ Ji Çemê Xanê (gundê Hîzanê ye) heta duriya/geliyê Axkîsê rêya wê heye. Rêya gundê Sunbanê zehmet e. Ji salên 1969an ve li Sunbanê medrese hebûne. Sunban wekî zozanekî Serhedê hewadar e. Me li vê derê ji nesla beglerên Kêsanê, Cemîl Begê kurê Ezemet Begê nas kir. Wî derheqê Keleha Sunbanê û Mîrektiya Kêsanê û malbata wan da gelek agahî dan me.

Mîrê Zirav Mela Muhamed Gulnarê Miksî ku evî cî û warî –herêma Kêsanê– li ser derûniya wî bandoreka gelek girîng hîştîye, û sebebek ji bo nivîsîna vê gotarê. Gulnar di salê 1968an li vir feqîttî kiriye. Ev xwendina wî ya bûye teşeyê

1 Me di 19ê Çiriya Pêşîn 2022yan da ev dever ziyaret kir. Me ev gera xwe, bi navê “Geştnameya Çemê Xanê û Suhbeta bi Sultan Weled re” di kovara *Nubiharê* hejmara 161an nivîsek weşandiye.

jiyana wî. Gulnar ew geliyên kûr, ew çiyayên bilind, ew kela kevnare, ev merzelên mîr û began nemaze seydayê xwe yê Mela Ebdulahê Gulpikî û ew hevalên xwe ji bîr nekiriye. Ji bo wefadariyê car din em çûne meskenê wî. Em pê re çûne wan deran me ew cî war dîtin û ew jî bû mîjara gotara me. (Gulnar rû bir û) (foto 1)

Mîrê Zirav û ez, li Kelhê Sunbanê (Foto 1)

1. Dîroka Mîrektiya Kêsanê

Kêsan mîrektiyeke kurdan e ku navenda wê Sunban e. Kêsan yek ji wan bîst pênc eşîran e ku sala hezarê BZê berhev bûne û konfederasyona eşîra Rojkan çêkirine. Kêsanê navê xwe ji xirabeyê şûnwarekî hildaye ku niha li aliyê qibleya Keleha Sunbanê dikeve û jê ra “Kêsanart” dibêjin. Herweha Kêsan navê şûnwarekî kivil e ku niha li rojhilatê Keleha Sunbanê dikeve. Kêsanê û xelkê herêmê navê xwe ji vî warê kivil hildaye.

Kêsan ji aliyê coxrafi ve dikeve navbera Miks, Westan, Hîzan û Tetwanê. Merwanan (nehयेyeke Hîzanê), Hîzan, Rehwan û behra Wanê sînorên Mîrektiya Kêsanê pêk tînin.² Mîrektiya Bilîsê jî ji rojhilatê ve digihîje heta bi mîrektiya Hekariyê (Aykaç, 2020, r. 387). Mîrektiya Kêsanê wê demê di nav sînorên mîrektiya Bitlîsê da ye. Piştî ku mîrektiya Bitlîsê dişkê û dikeve destê Osmaniyan, ew Mîrektiye qetqetî dikin û wisan îdare dikin (Aykaç, 2020, r. 390). Di sala 1548an da wexta ku herêma Wanê weke eyalet bi Mîrê Mîran ve hatiye girêdan, Mîrê Mîran ji bo begên Kêsanê wiha emirname şandine: “Bila hinek esker bişînin Eyaleta Wanê. Bila bi xwe jî li welatê xwe bisekinin, dujminan raçav bikin; ku bibe bihar em ê herin aliyê Îranê întiqamê hildin.”

² Hevdîtina taybet digel Mela Gulnar

Mîrê Mîran, ji bo parastina Eyaleta Wanê ji Hukumata Bitlîsê 200, ji hukumeta Xoyê 100, ji sancaqa Şîrevê 100, ji sancaqa Adilcevazê 30, ji sancaqa Rûmî (Urmîyê) 60, ji sancaqa Kêsanê 15 û ji sancaqa Miksê jî 15 kes/nefer xwestine (Kılıç, 2020, r. 115).

Piştî mirina Yawiz Selîmê Osmanî û Şah Îsmailê Sefewî (1447-1524) mucadela Qanûnî (1494-1566) û Şah Tahmasb (1514-1576) dest pê dike. Şah Tahmasb ji bo herêma Wanê naib Urkmez Beg tayîn dike. Mîr Şeref Xan wan deman bi Mîrê Hekariyê Melek Beg û bi hakimê Kela Mehmûdî Îvaz Beg ra di mucadeleye da bûye (Kılıç, 2020, r. 14). Şah Tahmasb naibiya navenda rêvebirina Wanê daye Ulama Hanê Tekelî.³ Îja wexta ku di navbera dewleta Osmanî û Sewefiyan da pirsgirêk û şer derdiket, mîrekiyên kurdan zehmetî, qehir û belaya wan dikişandin. Herêma Kurdistanê carna dikete destê Osmanîyan carna jî dikete destê Sewefiyan. Vê rewşê gelek caran dewam kiriye. Wê demê Ulama Han bi zehfahî li Westanê sekiniye.

Di sala 1533yan da Ulama dema Suleymanê I-em (Qanûnî) da ji terefê Sewefiyan xwe da aliye Osmanîyan. Mîrekiyên kurdan ji hêza xwe dikevin. Osmanî û Sewafî jî kurdan dikine polis yek berdide yê din. Ji bo xwe re dikine mortal, pê xwe diparêzin. Carna jî wek mu'ameleyên bi dewletan ra bi mîrekiyan ra muamele kirine. Yek ji wan ew halê ku dema Selîmê I. da di navbera kurdan û Osmanîyan da cardin dewam kiriye, Suleymanê I. zivirande halekî dîplomatîk di navbera mîrekiyên kurdan û Dewleta Osmanî (Aykaç, 2022, r. 298). Mîrektiya Bitlîsê ji Mîrekiyên kurdan ya herî bi hêz bûye. Ji bo vê yekê jî car caran heta Xînis û Erzurmê jî di bin rêvebirîya wan da bûye (Aykaç, 2022, r. 370). Ji ber ku herêma Kêsan di nav herêma Mîrektiya Bitlîsê da bûye; behsa mîrektiya Kêsanê di *Şerefnameyê* da derbast nabe. Dibe ku jixwe Şeref Xan ev herêm jî li ser mîrektiya Bitlîsê hesabandibe. Loma jê behs nekiriye.

Li gor Cemîl Beg Keleha Sunbanê ji terefê kufariyan ve hatiye çêkirin. Ev kela di şubhê hunerê Urartûyan da ne, dibe ku li ser herêma Bitlîsê be. Mîrektiya Bitlîsê 760 salan li herêma desthilatdar bûye. Bitlîs ji bilî 110 salan di destê dagirkerên wê da nemaya (Bitlîsî, 2013, r. 1-397). Ji ber ku mîrektiya Bitlîsê demeka dirêj û coxrafyêke fireh da desthilatdarî kiriye ev herêm jî di nav da mîrekiyê da bûye.

Dibe ku hêzên Mîrekiyê Keleha Sunbanê sînore Hîzanê parastibin. Di sala 1530an da li Îranê arîşeyên navxweyî dest pê dikin. Ulama jî bîatê bi Qanûnî dike (Kılıç, 2022, r.15). Şeref Xanî di sla 1532yan da ilticayî Îranê kiriye. Qanûnî jî rêvebirîya Bitlîsê daye Ulama. Şeref Xan ji Îranê ziviriye, wî hêzên xwe berhev

3 Ulama Paşa kurê tîmarî sipahiyekiyê elewî ye. Piştî bûyera Şahkûlû revîye çûye cem Şahê Îranê Şah Îsamîl. Şah Îsamîl wî kiriye waliyê Azerbeycanê. Li hember dewleta Osmanî derketiye paşê ji Îranê çûye Stenbolê. Piştî dema bûye rêvebirê sancaqa Tekê/Antakyayê. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulama_Paşa)

kirine li dijêrî Ulama şer kiriye. Peyra hêzên Şeref Xan şikestine û wan Şeref Xan kuştiye. Piştî mirina mîr Şeref Xanê Bitlîsî ku di şerê li hember Ulama (1533) da herêma Kêsanê ji Mîrektiya Bilîsê diqete. Ulama di vî şerî 21 Çiriya Pêşin 1533yan da serê Mîr Şeref Xanê Bitlîsî jê dike û diyariyî sedirezemê Osmanî Îbrahîm Paşa (1494-1536) dike (Înbaşi, 2007, r. 244; Kılıç, 2020, r. 15). Mezin û giregirên Rojkan mîr Şemsedînê ku li girava Extimanê bûye tînine Bitlîsê ser hukumdariyê (Bitlîsî, 2013, r. 1-466). Geliyê Kêsanê jî pêşmuqabilê behra Wanê nêzî dêra Extirmanê ye. Ji ber wê dibe ku mîrektiya Bitlîsê ên ku di vî kelehê da jî Mîr Budaxê Kêsanî be paşê jî Osmanîyan ev der wek sancaq qebûl kirbin û rêveberiya wê dabine vî malbatê.

Ercan Gümüş di gotara xwe de çê dibêjê: “Beşa yekî Vilayetê Diyarbekir 15 sancaq Bitlîs di nav wan deye. Û beşa dudiya de Umerayê Kurdistanê Diyarbekir 8 sancaq ku Hîzan, Westan û Mikis di nav wan de ye. (Gümüş, r. 7) hêjî navê sancaq Kêsanê tê tuneye.

Li gor Cemîl Begê malbata Kêsanîyan ji malbata Şerefxaniyên Bitlîsê ne. Di şerê di navbera Ulama û Şeref Xan da ku di sala 1533yê da li aliyê nehya Tatîkê çêbûye, ji Rojkan hin kesan alîkariya Ulama kirine ku yek ji wan jî Mîr Bûdaxê Keysanî ye (Bitlîsî, 2013, r. 1-461). Ji ber rewşa Şeref Xan Qelenderê kurê Muhemed Begê Kelhokî Emîrê kurê Îbrahîm Begê Bilbasî hinek mezinên Rojkan terefdariya Ulama kirine. Kêsanî, ji milê Cizîr û Mardînê hatine li vir bi cî bûne. Ev derên ha pêşî li ser Mîrektiya Bitlîsê bûne.

Di sala 1548an da dema ku Wan dibe eyalet, peyva “Kêsanê” jî di arşîvên Osmanî da cihê xwe digire. Wî wextî 53 sancaq bi eyaleta Wanê ve tînen girêdan. Em di arşîvên Osmanîyan da navê Mîrektiya Kêsanê di van ciyan da dibînin (Kılıç, 2020, r. 124-131):

- i) Di defterê Tevçîhê (1550-1551) da di rêza pêncan da bi şeklê “Kisanî”
- ii) Di sancaqên wilayeta Wanê (1558-1576) da di rêza heştan da bi şeklê “Kisanî”
- iii) Sancaqê Wilayeta Wanê Nisan 1576, di rêza yazdehan da bi şeklê “Kisanî”
- iv) Sancaqê Wilayeta Wanê 1575-1585, di rêza hevdehan da bi şeklê “Kisan”
- v) Sancaqê Eyaletên Wanê 1631-1632, di rêza yazdehan da bi şeklê “Livayê Kisan”
- vi) Sancaqê Eyaletên Wanê 1637, di rêza heştan da bi şeklê “Kesan” derbas dibe.

vii) Sancaqê Eyaletên Wanê 1680-1791, di rêza sêzdehan da bi şeklê “Kisan” derbas dibe. Di pêşiya bihara 1638an da padîşah Muradê 4. ku wê here sefera Îranê emirnameyekê ji bo ku Sancaqên Eyaleta Wanê bo ku pêve girêdayî ne emirname jê ra dîşîne.

2. Deverên Mîrektiya Kêsanê

2.1. Payîtexta Mîrektiya Kêsanê: Sunban

Sunban warê mîr û begê Kêsanê bûye. Sunban niha wek gund bi tirkî bi awayê Çöreklî tê binavkirin. Sunban piştî gelyê Kêsanê dikeve dûriya Axkîsê. Piştî ku mirov çend km. milê çepê bi çiyê ve hilpas dibe, di nav gund ra li milê çepê xîmê medreseyê, di nav qebriştana begên Kêsanê berbas dibe û ber bi kelehê ve diçe. Keleha Sunbanê li serê çiyakî berz e. Pêşiyê sûrên kelehê, paşê jî burcên kelehê hene. Wargehên kevin li der û dorên burcan bûne. Lê du burcên wê hilweşiyane, burcek tenê maye. Aliyê gelî ve deriyê xef heye ku heya di binê gelî da diçe. Niha tijî xwelî bûye, korta wê kifş e. Lê Cemîl Beg dibêje: “Gundiyan kevirên kelehê, yên burcan yên sûran û yên meskenê mîrek û began, yên medreseyê birine ji xwe ra pê xan û man çêkirine. Ji vê kele xîmên kelehê û birceke wê li piya maye. Şair Mîrê Zirav li ser Sunbanê çend beyt weha hûnane:

Çîmen û bostan û ava cûy û darê zerdelan
Badem û gêlasê Sunban suhbata gel dilbere (Mîrê Zirav, 2023, r. 19/6).

Ax ji derdê baxê Sunban baxê Kêsan û Purûs
Warê Sundûs warê ava Xerxerê warê Keyîs (Mîrê Zirav, 2023, r. 35/3).

Ax ewan rojên me borandî li Sunbana emîran bi xweşî
Qet nedî Kisrayê Faris Qeyserê Romî Emîrê Hebeşî (Mîrê Zirav, 2023, r. 37/1).

Derdê bê derman zewal e daye min îro ‘ezab
Kir beden mûma helaye batinem kirye kebab
Dil ji min kirye serad e daye ber penc û kulab
Sorgula Gulpîk û Sunbanê çira zû kir şitab
Hijtime bê sebr û saman mame darê xurbetê” (Mîrê Zirav, 2023, r. 91/12).

2.2. Zaga 'Ezepa

Ev Zag li serê rêya gundê Sunbanê ye ku îroj gundê Hîzanê ye. Dibêjin kî kevirêkî bavêje, kevirê wî bigihêje serê vê zagê da biqûlubîne, bextê wî vedibe. Ji rêya gelyê Axkîsê hilpas çiyayek heye û peyra xuya dibe. Gund, mîna du taxan e.

2.3. Keleha Sunbanê

Li gor ku Cemîl Beg diyar dike Keleha Sunbanê ji terefê kufariyan ve hatiye çêkirin. Dibe ku bîzansiyan çêkiribe. Ê ku Mîrên Kêsan û malbata Mîr Şerefê Bitlîsê digehêjne hev, ji nesla Hezretî Xalid in. Ji milê Mardînê hatine vir. Heta dema Xalid Begê bapîrê Cemîl Begê da hukumdariya vê herêmê di destê wan da bûye. Îja hê hukumdariya wan gelyê Kêsanê diçe heta Engesorê, Kela Hêsetê, mile Reşadiyê.

Wezaretê çand û hunere Keleha Sunbanê û merzelê begên wê kiriye sît. Li ser daxweznameya Cemil Begê "Lijneya Parastina Heynên Çandî ya Wanê roja 26.10.2020 bi numara 2666 ev biryar dane: "Kela Kêsanê merzelên began ya ku niha di nav sînorê wilayeta Bitlîsê navçeya Tetwanê gundê Kûtê/Saridal mezra Sunbanê/Çorekliyê milkê wê aîdê xezînê ye. Pafte L49a22d ada 101 parsela 1 bi dereca 1. sîta arkeolojiyê hatiye ilan kirin." (Krokiya Kelhê şekil: I) (Kelhê Sunbanê şekil: II)

(Krokiya Kelhê şekil: I)

(Kelhê Sunbanê şekil: II)

2.4. Medreseya Mîrektiya Kêsanê

Dema Keleha Sunbanê ava bûye malbatên began di nav sûra kelehê da mabûne. Gundî jî li dora surê bi cî û war bûne. Li qiblêyê kelehê, li fêza gund medrese hebûye. Medrese di roja me da kavi maye. Gundiyên medrese xirab kiriye, pê di nava gund da wan camî çêkiriye û wan nivîsteka/kitabeya medresê di dîwarê camiye da bi cî kiriye. Li ser vî kevirî bi Farisî pênc rêz bi xeta nesîx du rêz jî li kêlekan nivîsîne. Li ser vî kevirî baniyê vê medresê Emîrê mezin Hecî 'Ebdulah kurê merhûm Muhemed Beg di meha Şebanê da di sala 1063 hicrî da çêkiriye. Binihêre li foto yê (wêne I). Melayên vê medreseyê hem melatî hem muderristî hem jî qazîtî kirine. Çawa ku Cemil Beg diyar dike rêvebiriya kelehê îdara wê bi qanûnê şerîetê bûye. Mizgefta gundê Sunbanê ya niha heye di sala 1985an da ji nû ve hatiye çêkirin. Gundiyên jî kitabeya medresa Sunbanê ya kevin di dîwarê aliye qiblê da jora dîwar da bi cî kiriye.

2.5. Dêra Sunbanê

Di beglika Kêsanê da sê gundên Mesîhiyan hebûne. Navê wan gundan Kancas, Hirintûs û Sunban e. Di gundê Kancasê da eraziyê kelehe hebûye. Li gor ku Cemîl Beg diyar dike, Dêra ku niha li jêra Sunbanê ye heta van salên dawî jî tam têkûz, saxlem û fe'al bû. Nexşên nava wê û boyaxa wê tam dirust bû. Van salên dawiyê gund vala kirin, xelk li pey defineyan ketin, wan kilîse kolan û ew xirab kirin. Wan derdorên malûm agir berdane wê mintiqeyê, şewitandin. Xaniyê dora wî xirab bûn, ew jî xirab bû. Çaviyeke wê ku bi qubbe bû xirab kirin, dar avêtine ser. Wan kesên ku eraziyê derdorê dêrê diemilandin digot: "Bira dewlet neyê dest nede ser û nekite nav eserên tarîxî qeyd neke." Loma xef dikirin. Ji bo tescil neye çêkirin. Lêbelê îsal 2023am da Cemil Begê tescîla wê daye çêkirin. Kevirên wê di dîwarên xaniyên gundiyan da ne û li ser gelek nîvîs û xaç hene. Li ser dîwarê kilîseyê nîvîs jî hebûn. Osmaniyan dixwestin Kurd û Ermeniyan bikine dujminê hev, lê nikaribûne wan berdine hev. Hin caran fitne çêbûbin jî lê dîsa şer derneketiye. Wek mînak Mesîhiyan di vê dêra gundê Sunbanê da serbest ayînen xwe kirine û tev mîna birayan jiyane.

Dêra Sunbanê

3. Rêveberiya Siyasî ya Mîrektiya Kêsanê

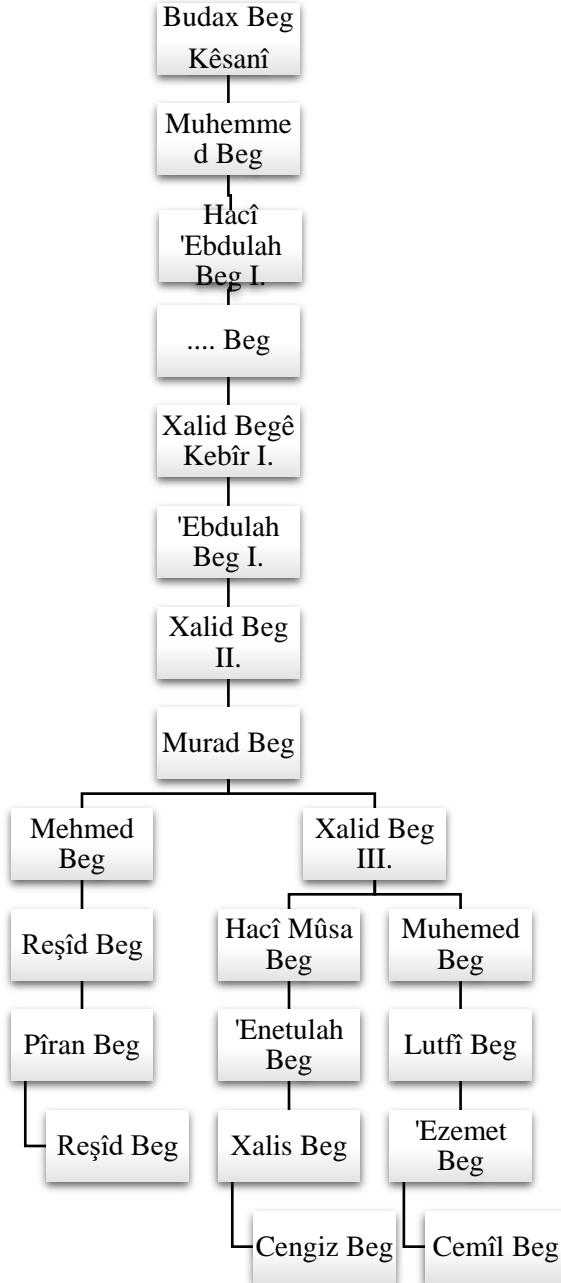
Mîrektiya Kêsanê di serdema xwe da bi qazî, hakim û muftî bûye. Di dema Xalid Begê da pêdivî bi yekî ku hem muderis û hem yê ku bibe qaziyê mîrektyê çêbûye. Melayek bi navê Seîdê Nêrnîsî tê ku bibe mela, muderis û fetwandar li Sunbanê ku paytextê Mîrektiya Kêsanê ye. Wê demê Mîrê Kêsanê Xalid Beg bûye lê bi zelalî nahê zanîn ka Xalid Begê yekemîn e yan duyemîn yan yê sêyemîn e. Mela Seîdê Nêrnîsî jî dibe talibê wan wezîfeyan. Xalid Beg jî ji bo mela biceribîne, dibêje ka ev mela ji bo wî karî layîq e yan na. Di îlim û biryarên

şerîetê da tavîz dide yan na. Yekî file û yekî musulman tembîh kiriye û gotiye wan: “Li ser zeviyekî li hev de’we vekin, lê zevî ya mêrikê Fileh e. Dibêje wan: “Herine bal mela şerîet kin.” Ew jî diçin, şerîet dikin. Mela di sulha şerîetê da, bi gotinan, bi delîlan û bi şahidan heq dide yê Fileh. Piştî wî Xalib Beg gazî mela dike û dibêjê: Mela Seîd evên han yek Fileh e yek Musulman e. Te heq daye yê Fileh.” Mela Seîd jî dibêjê: “Mîrê min, eva heq e ez nadimê, şerîeta Xwedê dideyê. Ez tetbîq dikim.” Mîr dibêjê: “Tê bidî Musulman.” Mela dibêje: “Na şer’a Xwedê bide kê ew e.” Mîr zorê dide ser mela dibêjê: “Seîdo! Dibêjime te, heq yê Musulmanî ye.” Mela jî dibêjê: “Xalido! Ez jî dibêjime te, heq yê Fileyî ye.” Mîr Xalid destê xwe li pişt mela daye û gotiye: “Helal be ji te ra, kerem ke xebat û xizmeta xwe ya medreseyê bidomîne.”

4. Mîrên Sunbanê

Cemîl Begê kurê ‘Ezamet Begê li ser malbata mîrektiya Kêsanê û Mîrên Sunbanê diyar dike ku Cemîl Beg kurê ‘Ezamet, kurê Lutfî Begê, kurê Mehmed Begê, kurê Xalid Begê, kurê Murad Begê, kurê Hecî ‘Ebullah Begê, kurê Mehmed, kurê Xalid Begê mezin e.

Em ê li jêrê hem şecereya mîrên Subanê bidin hem jî bi mebesta ku dîroka mîrektiya Sunbanê baştir aşkera bibe em ê derheqê çend mîrên vê mîrektiye yê girîng da zanyariyên ku me bi dest xistine pêşkêş bikin.

Şecereya Beglika Kêsanê (Şema 1) (Cemil Beg, rû bi rû)

4.1. Xalid Begê Kebîr I.

Dema Xalid Begê Kebîr I-em da Keleha Sunbanê, ji teref zavayê wan ve tê îstîlakirin û talankirin. Ev kirasata ji teref Osman Beg zavê Ebdullah Beg ji gundê Cebanê (ji Sunban 10 û 12 km dûr e; ji Hîzan ê jî 30 km. dûr e. Niha bi tirkî jê ra Kisikli dibêjinê) ve hatiye kirin. Ev beg jî pismamê begên Kêsanê ne. Ev gund dikeve binya gundê Siyamiriyê de. Ji malbata mîrekên Kêsanê tene Xalid Begê bi zarokî filitiye, yên din tev hatine kuştinê. Xalid Beg çûye gihastiyê Mîrekên Zêrînaxê. (Zêrînax niha gundeke girêdayê bi Gurpinarê ve ye. Ji Wanê 50 km dûr ser rêya Hekariyê ye.) Wê demê Xalid Begê 10 û 12 salî bûye. Bi xwe ji Sunbanê çûye, pêşî bûye rênçberê mîrê Zêrînaxê, paşê bûye seyisê Mîr. Kêfa mîr gelek jê ra hatiye, mîr ji ber şûmiya/zîrekiya wî û başî û esaleta wî keça xwe lê mar kiriye. Piştî demeke dirêj, rojekê dilê Xalid Begê şewitiye kelogirî bûye. Jina wî jê pirsîye: “Derdê te çi ye? Tu çima digrî?” Pêşî negotiye. Paşê jina wî îsrar kiriye. Wî jî, ji jina xwe ra hal mesela xwe gotiye: “Ez xweyê kelehê bûm, kurê mîrê Kêsanê me. Pismamê me keleha me dagir kirin.” Mesela xwe jê ra qise dike. Keçik ji bavê xwe ra dibêje. Mîr gazî Xalid Begê dike jê ra dibêje: “Te çi ji min divê, ez ê alikariya te bikim. Tu here keleha xwe bistîne.” Xalid Begê dibêje: “Hespek bo min yek bo jina min, hinek jî xerclix bo me bide min, başqe tiştê navê.” Xalid Beg bi jina xwe ve tene gundê Kûtê. (bi tirkî Sarıdal e 30 km dûr Hîzanê ye) Kalkanê Sadiq Begê li wê ne. Ev karesata dema Beyzade Begê kalikê Saiq Begê da bûye. Jina xwe datîne wir, diçe kelehê. Dergevan nahêlin Xalid Beg bikeve kelehê. Xweha wî di pencerê da Xalid Begê dibîne dibêje dergevanan: “Berdin bila bê.” Xwîşka wî jê dipirse: “Ev çend sal in tu li ku bûyî.” Xalid Beg dibêje: “Wele ev çend sal in ez çûbûm min xulamtiya xelqê dikir, min go niha ez ê herim xulamtiya pismamê xwe bikim.” Ew jî dibêje: “Tu jî liha nanekî bixwe.” Midetekî di kelê da dimîne. (Cemîl Begê rû bi rû).

4.2. Xalid Beg û Mîr Osman

Li herêma Kêsanê dema berhevkirina xercê salê bûye. Mîr Osman bi tevê heyeta xwe ve diçine gundê Çankîs li wir dimînin. Xalid Begê jî şêwr û mişêwra xwe kiriye. Merivê wî tîr gazî Xalid Begê dikin xeberê digihîne. Ku jina wî ketiye ber hemlê divê Xalid Beg xwe bigihîne. Xalid Beg dizivire hundur Mîr Osman jê dipirse ka çi bûye çi dixwazin. Xalid Beg dibêje ku “Dibêjin xanima min ketiye ber welidandinê lê ez naçim bila bi qurbana mîr be.” Mîr Osman dibêje: “Jinika xerîb e, here xwe pê ra bigihîne.” Xalid Beg tenbe li merivê xwe dike. Li mala Beyzade Begê berhev dibin. Ji wan ra dibêje: “Ku ez bi mîr ve em li gundê Çankîs in. Hun ê bi şev bîn gazî min bikin. Ezê derkevime derve, tekrar ez ê bizivirme mal.” Mervên Xalid Begê tîr li gundê Çankîs deryê ku mala lê mêvan in dixin. Xalid Beg wê şevê bi merivê xwe ve dajo ser kelê. Kelê fetih dike. Kela xwe bi vî awayê distîne. Piştî kelê dajone ser gundê Çankîs ji bo Mîr

Osman bikujin. Xalid Begê eskerê xwe tenbih dike dibêje nav yê razayî da, yê li ser çavê wî mendil hebe mîr ew e. Ewî bikujin.” Bi vî awayî ev rûdan diqedê.

4.3. Xalid Beg û Mîrê Cizîrê

Dewleta Osmanî bi fermanekî Mîrekiya Kêsanê fesix kiriye. Wê demê mîrekiya Cizîrê bi dewletê ra şer kiriye. Yê ku xwestine piştgiriya mîrê Cizîrê bikin diçine Cizîrê alî wan dikin. Dewletê çar mehan kela Bohtan hildaye muhaserê, bes nekaribûye bikeve kelehê. Xalid Begê Kêsanî jî di nav da bûye. Dewleta Osmanî soz daye, gotiye em ê li hev werin. Piştî ku deriyê kelehê vekirine, wan ên wê derê hinek aliyê wir kuştine, hinek birine Stenbol avêtine zindanê. Wan Xalid Begê jî biriyê Stenbolê, heta ketiyê halê mirinê, paşê hiştine were Sunbanê.

4.4. Şêx Sulhedîn û Musa Begê

Avdelê Çûkî hebûye. Çûk navê gundeki herêma Bitlîsa Hîzanê ye. Avdel weka banqaya Şêx Sulhedîn tê zanînê. Avdel zehf dewlemend bûye. Gundê Pêrtakê û hin gundên din jî difroşe Avdel. Ji Şêx Sulhedîn ra çiqas pere lazim bûye şandiyê bal Avdel Çûkê ji xwe ra aniyê. Avdel daîm gel Sulhedîn bûye lê dostîniya wî gel Mûsa Begê jî hebûye. Şêx Sulhedîn ji şêxîtiyê zêdetir axatî dikir. Jixwe Xews jî, ji Şêx Celadîn ra gotiye axa. Ev yek di *Minehê* (Berhema Xews e) da jî derbas dibe. Mela Musayê Spayêrtî dibêje Xews digote kurê xwe: “Axayê min.” Dibêje dema çûne bal Seyid Tahayê Nêhrî di Dîwanxana Seyid Taha da marekî dibinin. Mirîd û sofî tev direvin. Celadîn tenê dimîne li wir. Celadîn destê xwe davêje stukura mar, berjêr dike û dîkuje. Wexta Şêx Seyid Taha evê cesarata wî dibine. Seyid Taha ku vê cesarata wî ji Xews ra dibêje yekî min heye bi Xwedê zehf mulahim e ka tu Celadîn bidî min ezê ewî bidime te. Letifeyeke wiha jî di navbera Seyid Taha û Xewsê Hîzan da derbas bûye. Bavê Sulhedîn Seyîd ‘Elî jî ewî ji bi axatî derbas kir. Îja Sulhedîn nediviya ku di gelyê Kêsanê di ser wî ra yek hebe. Avdel ji ku di navbera Sulhedîn û Mûsa Begê da diçû dihat. Îja Sulhedîn dibêje Avdel ka Mûsa Begê derheqa min da çi dibêje, tu çi jê seh dikî. Dîsa carekî Şêx Sulhedîn Avdelê Çûkê virê dike bal Mûsa Begê. Dibeje: “Here binêre ka gelo Mûsa Begê derheqê min da çi dibêje?” Avdelê Çûkê tê, sê rojan dimîne li mala Mûsa Begê çîqa Avdelê Çûkê davêje rihê Şêx Sulhedîn Mûsa Begê deyn nake. Roja çaran Avdelê Çûkê radibe ji mala Musa Begê xatirê xwe dixwaze ku biçê. Mûsa Begê jî extiyar bûye. Avdelê Çûkê gote Mûsa Begê: “Çima navbera te Şêx Sulhedîn tune.” Go Mûsa Begê destê xwe avête gopalê xwe rabû ser xwe go: “Ez Mûsa me” û zêde jî xeber neda. Avdel hate Xeydayê bal Şêx Sulhedîn. Şêx Sulhedîn jê pirsî, go: “Avdel tu hatî.” Avdel go: “Erê.” Go: “Mûsa Begê derheqê min da çi got.” Avdel go: “Wele min çiqas avête rihê te qet deng

nekir.” Şêx Sulhedîn dibe: “Yaho Mûsa Begê be nevêjte rihê min. Ev çakiye ez bawer nakim.” Avdel dibe: “Bi Xwedê wexta ku ez hatim. Min gotê Mûsa Begê ew çima navbera te û Şêx Sulhedîn tune. Mûsa Begê gopalê xwe da destê xwe rabû ser xwe go: “Ez Mûsa me.” Şêx Sulhedîn dibê: “Ê malmîrat ji vê gotinê zortir çi heye. Yanî gotiye ez Mûsa me; Sulhedîn jî Fir’ewn e. Mena wî ew e.” Şêx Sulhedîn şair bûye du sê ferd li ser Mûsa Begê çêkiriye. Lê ferdek tê bîra Mela Semsedînê Miksî:

“Mûsa dibê, Mûsa niye
Darek ji Sunban aniye
Navê ‘Esa lê daniye.”⁴

4.5. Mîrê Dawî ye Mîrektiya Kêsanê û Xerakirina Keleha Sunbanê

Di 03 Çiriya Pêşîn 1839an da dewleta Osmanî bi Fermana Tenzîmatê rewşa îdarî ya dewletê ku guherand, begên kurdan li hemberî vê rewşê derketin. Piştî demekê jî serî li ber dewletê rakirin. Ji wan ya herî mezin, serhildana Bedir Xan Begê Cizîrî bû. Xalid Begê III. yek ji wan mîran bû ku piştgiriya vê serhildanê kiriye (Doğan, 2011, r. 05). Piştî mucadeleya çend mehan, di dawiyê da teslîm bûne, hevpeyman bi Osmanîyan ra çêkirine. Piştî ku teslîmê Osmanîyan bûne, Osmanîyan Xalid Begê III. biriyê Stenbolê û li wê derê wan ew avêtiye zîndanê. Qederekê maye di zîndanê da. Wextê hatinê, jixwe artêşa Osmanî Keleha Sunbanê xera kiriye. Li kenarê Çemê Xanê, zeviya Zîran heye, li wê derê xanek hebûye. Li wê derê top lê girêdabûne, dane ber topan, hetanî ku xirab kirine, topbaran kirine. Xalid Begê III-em êdî nexweşê mirinê bûye. Li gundê niha, malek ji Xalid Begê III. çêkirine. Xalid Begê ji Stenbolê tê li gund wefat dike. Bi wî awayî Mîrektiya Kêsanê jî bi fermî ji holê radibe (Cemîl Begê rû bi rû).

Encam

Mîrektiya Kêsanê, heta serdema Şeref Xan ku nivîskarê Şerefnameyê ye, ji hêla nexşeya siyasî ve girêdayî Mîrektiya Bitlîsê bûye, piştî ku ji Mîrektiya Bitlîsê qetiyaye, wekî sancaqekî bi dewleta Osmanî ve hatiye girêdan. Rêvebiriya dûriya Kêsanê heta qeraxê behra Wanê nêzê 70 gundî kirine. Demeka dirêj nêzê 300 salî herêm Musulman û Fileh bê arîşe bi biratî bi hev ra jiyane.

Mîrên Kêsanê carna bi navê begî carna jî bi mîrtî hatine binavkirin. Evê Mîrektiyê bi adalet û şerîetê rêvebiriya herêma Kêsanê kirine. Wan bi hêzên xwe herêma xwe parastine. Di nav şîn û şahiyê reiyeta xwe da bûne. Bi sulh û selahetê pîrgirêkên navxweyî çareser kirine. Mîrê Kêsanê di dozên hiqûqî de bi

4 Hevdîtin û hevpeyvîna taybet digel Mela Semsedînê Miksî û Mela Muzafer Eren

hiqûqa Îslamê 'emel kirine. Her mîrekî wan giringiyeke mezin daye mafên xeyrîmusliman û heta ji destê wan hatiye, wan 'edaleta Îslamê îcra kiriye.

Mîrê Kêsanê çawa ehemiyet daye ewlehî û aramiyê, wisa jî wan giringî daye perwerdehiyê. Ebdulah Begê Kebîr di nivîsteka medresyê da avakirina medreseyê diyar dike. Di nivîstekê da diyar dibe ku wî medrese di sala 1063 qoçî da ava kiriye. Paşê gundiyan ew nivîsteka medresê anîne kirine dîwarê camiya niha ava.

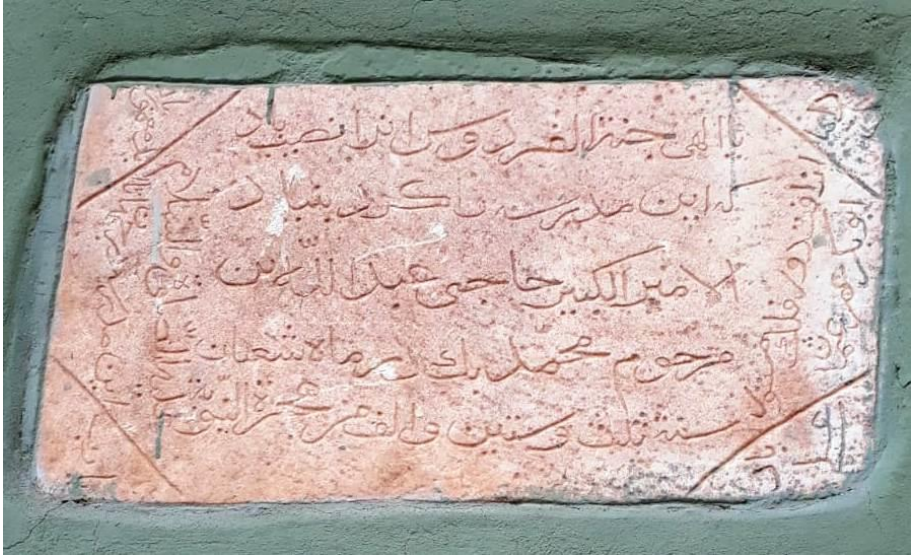
Mîrên Kêsanê, di dozên welatî bi tevî mîrên din ên kurdan, li kêleka Mîrektiya Cizîrî cih girtine. Di pey têkçûna mîrên Mîrektiya Cizîrî da, Mîrên Kêsanê ji ber sirgûn û wêrankirinên desthilatdariya Osmanî, ketine qonaxa xwe ya dawîn. Mîrê dawî yê vê mîrektiyê, Xalid Begê III-em e û piştî ku li Stenbolê li sirgûnê tê ber mirinê, Osmanî destur didin, rê didin ku were welatê xwe û li welatê xwe wefat dike. Di pey wî ra mîrektî bê serî û sermiyan maye.

Li herêma Mîrektiya Kêsanê ew keleh, dêr, mizgeft û medreseyên ku di serdema xwe da cihên navdar û gring ên payîtextê bûne, bi destê birêvebirên Osmanî hatine xerabkirin û îro wekî kavilan li şûna xwe mane. Bi tevî van texrîbatan, hîn jî nivîstek û bermahiyên vê mîrektiyê li ser kêlên goran û dîwarên mizgeftê li ber çavan mane. Xuyaniyên ku ji malbata Mîrên Kêsanê mane, devera cihên dîrokî yên mîrektiyê, xistine bin parastina Wezîriya Çand û Tirîzmê ya Komara Tirkiyeyê û dever wekî qada sîte dane îlankirin.

PÊVEK

1. Nivîsteka Medreseya Sunbanê

Wêne/Foto I

Deşîfrasyona Nivîsteka Medresa Sunbanê:

بإلهى جنة الفردوس أنرا نصيب باد

كه اين مدرسه را كرد بنياد

الامير الكبير حاجى عبدالله بن

مرحوم محمد بك در ماه شعبان

سنة ثلث وستين والف من هجرة النبوية

عليه الصلاة والسلام

دائما از افتاد دور فلك مسترى باد

ابوبكر عمر عثمان على

يارب اين مدرسه در جهان تا ابد معمور باد

Latînzekirin:

“Ya îlahî Cennet’ul Firdews an ra nesîb bad

Kî în medrese ra kerd bunyad

El Emîr'ul-Kebîr Hacî 'Ebullah binê
Merhum Muhemed Beg der mahê şe'ban
Senete selasîn we sittîne we elfin min hicretê Nebewiytî
'Eleyhis selat û weselam
Ya Reb îin medrese der cihan ta ebed me'mûrî bad
Daîma ez afetê dewrê felek mestûrî bad
Ebu Bekir 'Umer 'Usamn 'Elî"
Ya reb îin medrese der cihan ta ebed me'mûrî bad

Werger:

Ya îlahî Cenet'ul Firdaws ji wî ra nesîb bit ku ewî medrese ava kir. Emîrê mezin Hecî 'Ebdulah kurê merhûm Muhemed Beg, di meha Şebanê da di sala 1063yan ji hicreta Nebewiye 'eleyhis selatus-selam. Ya reb ev medrese di dunyayê da heta ebed ava bibit. Daîma ji afata dewra felekê pêça/girtî be, mehfûz be. Ebû-Bekir 'Umer 'Usamn 'Elî. Ya reb ev medrese di dunya da heta ebed ava bibit.

Translation:

A God Janat'ul Firdaws granted him the opportunity to build a madrasah. The great Emir Haji 'Abdullah, the son of the late Muhammad Beg, in the month of Shaban in the year 1063 of Hijrah Nabewiye 'alayhis salatus salam. O Lord, this madrasah will be established in the world forever. Always keep the lid closed/sealed. Abu-Bakir 'Umar 'Usamn 'Ali. O Lord, this madrasah will be established in the world forever.

2. Nivîstekên Kêlên Gorên Begên Sunbanê

1 Dokoment: Kêlê 'Ebulah Begê Sunbanê
Wêne/Photo II

.....

Deşîfrasyon

القاتحه

.....

هذا مرقد السعيد الشهيد المرحم

المطعون المغفور المحتاج الى

الرحمة والغفران

الامير الاكرم عبدالله بك بن الامير

الكبير خالد بك ...

Latînzekirin:

El-fatîhe

.....

Haza merqedu eş-seîd eş-şehîd el merhûm

El-met'ûn El-mexfûr elmuhtacî îla

Er-rehmetî wel-xufrân

El-Emîr'ul Ekrem 'Ebdulah Beg

Binî Xalid Beg

..... 1205

Werger:

Elfatihe

.....

Eva merqeda şehîdê seîdê merhum, ewê ku bi derba tîran/(yan jî) bi ta'ûnê, ewê ji ehlê beşşînan, ewê muhtacê bal rehma ewê ku dixefirîne, Emîrê mezin 'Ebdulah Beg kurê Xalid Begê ...1205

Translation:

Elfatihe

.....

This is the memory of the martyr of the late Said, the one who was shot by arrows/(or) by the plague, he is from the people of benefactors, he is in need of mercy, the one who cheats, the great Emir 'Abdullah Beg son of Khalid Beg...1205

Dokoment: Kêlê Tirba 'Ebdulah Begê kurê Xalid Beg Sunbanê

Wêne/Photo III

Deşîfrasyona Kêla Merqeda 'Ebdulah Begê kurê Xalid Beg

.....

به دنیا دل مبند ای مرد هشیار
که دنیا را نباشد قدر و مقدار
در اول پرورد او هر کسی را
ولیکن می گشتد در آخر کار
در سنه هزار دوسد پنج مرحوم شد

Latînîzekirin:

.....

Be دنیا dil mebind ey merdê huşyar
Kî دنیا ra nebaşed qedr û miqdar

Der ewwel perwêred û her kesî ra
Welîkin mî kuşed der axirê kar
Der seneê hezar û dused penc merhûm şud

Werger:

.....
Bi dinyayê ve dil girene de ey merfê huşyar
Kî bo دنیا tunîne qedr û miqdar
Serî da xweyî dike ew herkesî ra,
Welakin axiriyê da dikuje
Di sala hezar dused pênc merhum bû

Translation:

.....
Don't worry about the world, O alert person
Who does not value the world
He takes care of everyone,
Finally, it kills
He died in the year one thousand two hundred and five

3 Dokoment: Kêlê Tirba 'Xalid Beg Sunbanê

Wêne/Photo IV

Deşîfrasyona Kêla Merqeda Xalid Beg

فاتحه

هذا مرقد السعيد الشهيد
المرحم المفتون المبرور
المحتاج الى الرحمة والغفران
الامير الكبير خالد بك
بن عبدالله بك قُتِلَ
فى شهر رجب سنة ١٢١٥

Latînîzekirin:

Fatîhe

Haza merqedu Es-seîd Eş-şehîd
El-merhûm el-meftûn el-mebrûr
El-muhtac• îler-rehmetî wel-xufrân
El-Emîr'ul Kebîr Xalid Beg
Binî 'Ebdulah Beg qutîle
Fî-şehrî receb senete 1215

Werger:

Ev merqeda seîd, şehîd, merhûm, xweyê qencyê ewê muhtacê bal rehmeta Xwedayê xefûr, Emîrê mezin Xalid Beg kurê 'Ebdulah Begê. Kuştine di meha Recebê da sal 1215

Translation:

This saint, martyr, deceased, the owner of goodness is in need of God's mercy, the great Emir Khalid Beg, the son of 'Abdullah Beg. He was killed in the month of Rajab in 1215

Dokumant 4: Kêlê Tirba 'Xalid Beg Sunbanê

Wêne/Photo V

Deşîfrasyon Kêla Merqeda Xalid Beg

الاخلاص

به دنیا دل مبند ای مرد هشیار

که دنیا را نباشد قدر و مقدار

در اول پرورد او هر کسی را

ولیکن می کُشد در آخر کار

در سنه 1215 مرحوم شد

Latînzekirin:

“El ihlas

Be dunya dil meband ey merdê huşyar

Kî dunya ra nebaşed qedr û miqdar

Der ewwel perwered û her kesî ra

Welîkin mî kuşed der axir kar

Der seneê 1215

Werger:

Bi dunyayê ve dil girende ey merfê huşyar

Kî bo dunya tunîne qedr û miqdar

Serî da xweyî dike ew herkesi ra,

Welakin axiriyê da dikuje

Di sala 1215

Translation:

Don't worry about the world, O alert person

Who does not value the world

He takes care of everyone,

Finally, it kills

In 1215

Çavkanî

Aykaç Y. (2020). *Kürt Mirliklerinde Edebi Patronaj*. Teza Doktorayê. Diyarbekîr: Zanîngeha Dicleyê Enstîtûya Zanistên Cîvakî. Beşa Ziman û Çanda Kurdî.

Bitlisi. Ş. (2013). *Şerefname Kürt Tarihi*. Farsçadan çeviren Abdulah Yegin. (1. Baskı). İstanbul: Nûbihar Yay.

Doğan C. (2011). *Histori Studies, Tanzimatın Vanda Uygulaması ve Han Mahmud İsyanı*. Voluma 03 02 2011.

Gulnar M. M. (2023). *Sîwana Mîrê Zirav*. Ber. Hanifi Taşkın. İstanbul: Weşanên Nûbihar.

Gümüş, E. (2021). Mihrani Ekrad Sancağı: Kadim Bir Aşiret Yurtluk Ocaklığı. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2021/6 (1). r. 1-27.

İnbaşı M. (2007). XVIII. "Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdareciler" A. Ü. *Türkiye Araştırmalar Dergisi*. Sayı 33.

İbn-i Nuh. (2003). *Van Tarihi*. Zeki Tekin. Van: Ahenk Yayınevi.

Kılıç O. (2020). *Doğu Serhadinin Kilidi Van 16. 18. yy*. Van: Van Büyükşehir Belediyesi Yay.

Tekdal D. (2018). *II Abdulhamid Dönemindedeki Bitlis Vilayeti*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü A.B.D.

Çavkaniyên Zindî

Cemil Begê Sunbanî ji malbata begleran e, temen 57. 23.10.2022 29 12 2022.

Mela Muzafer Eren ji mîrekên Spayirtê Melayê mizgefta Wan Taxa Şamiran 07 05 2023.

Mela Muhemmed Gulnar Melayê teqawid bûyî, temen 68. 29 12 2022.

Mela Şemseddîne Miksî melayê teqawidbûyê temen 68. Wan Taxa Şamiran 07 05 2023.

Çavkaniyên Dîjital

<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/78851,4-bitlis-ili-tatvan-ilcesi-keysan-kalesi-tescil-guncell-.pdf?0> 21.12.2023

<https://www.bitlisname.com/kadim-bir-kurd-asireti-zeydan/> 21.12.2023

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ulama_Pa%C5%9Fa 21.12.2023

Extended Abstract

Between the centuries XIV and XVIII, The Ottoman Empire had a heavy impact on the Kurdistan region. At that time, there were many Kurdish principalities. Many of them have aged vigorously. Some of them, such as the Bitlis Principality, the Jazira Principality and Hakkari Principality have become famous. There were other principalities like Miks, Hizan, Mahmudi and others. However, the Emirate of Kesan has not been recognized until now. We have introduced this miracle. Work has not been done on this Kingdom, we have done it. That's why we have done some work on this matter. We have identified this topic first. This issue was investigated both in the field and in the sources. We talked to one of the prince families named Cemil Beg and got information from him. What has not been done in detail on the geography of the Kurds. For this reason, there have been few scientific works in terms of culture, art, history and geology, and we have done one of them. This emirate has been established since the time of the battle between Ulama and Sharef Khan of Bitlisi and we have mentioned it until the time when Murad Beg Kesani was destroyed again by the hands of the Ottomans. Although the princes/begs of Kesan ruled this region for about 250 to 300 years, the history of the madrasa of Kesan located in Sunban dates back to 383 years ago. This area that we are going to work on includes the center of Kêsan and the Sunban castle of 60-70 villagers. We have mentioned the castle of the princes, the Madrasah of 'Abdullah Beg and the church and mosque. We have talked about the life of Muslims and how they treated each other fairly. We have talked about the story and experience of this principality/sanjaq of Kêsan. We have deciphered and mentioned the text of the madrasah and the temple and Begs of Kesan. We have already mentioned the experience of a castle maid, what happened to her. Regarding the election of Beg Kesani, how do they appoint a manager? We have determined how the Emirate of Kesan is mentioned in the Ottoman documents and identified the sources. We have determined how far the limit of the Emirate of Kesan is. We have illustrated the genealogy of the Emirate of Kesan. Sayda Mullah Muhammed Gulnar, who was the reason for writing this article, has talked a lot about the place and area of this Kingdom in his Diwan called the Diwana Mîrê Zirav. Talking about the garden and the garden, this river is there. He talks

about the castle of Sunban, which has not been destroyed like it is now. Again, Mr. Zirav mentions its vegetables and fruits. It is the goodness and beauty of the human being. One of the begs of this family is Musa Beg Kesani. Musa Beg mentioned the father of Kamuran Inan Sheikh Sulhadin, the son of Sayyid Ali, who was executed in 1913. It is about how the crosses that are used in Kêsan's bag have been distorted. Talking about the destruction of its ruins crosses culture and art. He talks about the war between Khalid Beg and his son-in-law and relative Osman Beg. The topic of how the Ottomans destroy this Beglik is from the Prince of Cizîr and Khalid III. It gives news. He also talks about how Cemil Beg makes beggars for Kêsan Castle. The transcript shows the text and pictures of the sides of Kesan Government.